

Az európai önazonosság kérdéseinek egyik csoportja

LÁSZLÓ ÖLLÖS

European Identity – A Set of Questions

Keywords: European identity, European Union, political community, nationalism, enlightenment.

Az eddig domináns politikai stratégia oly módon próbálta megfogalmazni az európaiak összetartozásának közös tudatát, hogy a mostani önazonosságuk belső ellentmondásait feloldásuk helyett megkerülte. Az unió államai polgárainak politikai közösséggé válásához azonban nem lehet megkerülni azokat az értékrendi problémákat, amelyek egészen az egymással vívott háborúig és egymás elnyomásáig terjedően állították szembe őket egymással.¹ Lényegi kritikájuk híján továbbra is hat annak a felfogásnak számos eleme, amelyik megszüntette Európa vezető pozícióját a világban.² Ám nyilvános és közös vitájuk nem alkotja az európai politikai közbeszéd elsőrendű részét.

Európa polgárai így elsősorban saját országaik, és ami még fontosabb, saját nemzeteik problémáit vitatják. Szomszédjaikról és a többiekről továbbra is keveset tudnak, és vezetők azt is saját nemzeti szemüvegükön keresztül látatják velük. Így a saját nemzetük sikere a legfőbb, mindenki másé felett álló érték, és ebből a nézőpontból értékelendő minden egyéb.

A politikai hallgatás mértéke a többieknél uralkodó politikai közbeszéd alappilléreinél húzódik. Ezek kritikája ugyanis kívül esik az elfogadhatón. Nevezetesen az egyik tagállam politikai vezetői politikailag nem bírálhatják a másik nemzetfelfogását, akkor sem, ha azok lényegüket tekintve térnek el egymástól. Az Európai Unióban nem lehet politikai téma,³ ahogy az egyes tagállamok saját nemzeti múltjukat látják, akkor sem, ha a másik fél meghódításának, elnyomásának időszakait tekintik történelmük legdicsebb pillanatainak.⁴ Így pedig nem válhat közösen vallottá a múlt, s megmarad egy-

---

1 Ian Kershaw: *Höllensturz. Európa 1914 bis 1949*. München, Deutsche Verlags-Anstalt 2016, 11–24. p.

2 Richard Coudenhove-Kalergi: *Pan-Europe*. Paris, Presses Universitaires de France, 1988, 9–12. p.

3 Tudományos téma persze lehet, ám ennek hatása lassú és hosszadalmas.

4 A német nemzetiszocializmus a fő kivétel. De például a napóleoni hódítások már nem azok. Napóleon kultuszának kialakulásáról lásd: Feleki László: *Napóleon utókora*. Budapest,

más mellettinek, sőt esetenként egymással szembeninek.⁵ Az együtt megélt történelem ugyanis csak a kritika közös szempontjai alapján tehető közösség.

A hallgatás legfőbb oka a vezetőréteg nagyobbik részének ellenérdekeltsége, valamint begyökerezettség, tehát az új, a régi ellentmondásait feloldó koncepció hiánya. Így az európai államok mostani vezetőrétegeinek legitimitása lényegileg ugyanabban a nemzetállami hagyományban gyökerezik, mint az Európai Unió megalakulása előtt.

Az eddigi felfogás olyan értékelése, amelyik alapvető szempontja az egyes emberek nemzeti fejlődésének szabadsága, tehát a nemzeti szabadság és egyenlőség univerzális értékkel emelése, világossá tenné a hatalmi terjeszkedés és nemzeti elnyomás időszakait,⁶ valamint, ami nem kevésbé fontos, a jelenbeli vágyat ez iránt. Mivel a nacionalizmus tömegidentitás, ezért azt is láthatóvá tenné, hogy az egyes országokban miként tették tömegigénnyé mások nemzeti alávetését. Miként vált az államon belüli nemzeti egyenlőtlenség a nemzeti többségek által elfogadott, sőt kívánatos állapottá.⁷ Továbbá, hogy a nemzeti érdek mobilizáló ideológiává⁸ emelése miféle torzulásokat okozott az emberi szabadság és egyenlőség értelmezésében, majd alkalmazásában államról államra.

Valamint ennek egyik fontos következményét, nevezetesen, hogy megfér egymás mellett a saját nemzet nemzeti szabadságának követelése és mások nemzeti alávetésének igénye.⁹ Ez az ellentmondás csak úgy élhet tartósan az egyes emberek nemzeti értékrendjében, ha a maguk nemzetét minden más érték fölé emelik. Tehát az egyetemes emberi értékek fölé is.¹⁰

Amennyiben az egyéni szabadság lényegi eleme, ha a politikai hatalom fenyegetése nélkül saját módján fejezheti ki egyéni elképzelését önmagáról és a világról, akkor az egyének közösségeinek is bírniuk kellene ezzel a szabadsággal. Ha ugyanis egyes közösségek rendelkeznek vele, mások pedig nem, akkor azok, akik mások közösségi szabadságának szabályai szerint fejezhetik ki önmagukat, meg vannak fosztva szabadságuk egy részétől. Anyanyelvüket, kultúrájukat, életmódjuk számos elemét enyhébb esetben is másodrendűvé minősíti az állam, tehát az általa preferált mögé szorítja. Súlyosabb esetben pedig üldözi. De a két eljárás kombinációja is megjelenik, egyes

---

Magvető Könyvkiadó, 1979.

5 Elie Kedourie: *Nationalism*. Oxford, Blecwell Publishers, 2000.

6 Brendan Simms: *Kampf um Vorherrschaft. Eine deutsche Geschichte Europas*. München, Deutsche Verlags-Anstalt, 2014.

7 De azt is, hogy milyen szerepet játszott a nemzeti értelmiség ebben a folyamatban.

8 Lásd: Elie Kedourie: *Nationalism*. Oxford, Blecwell Publishers, 2000.

9 Már John Stuart Mill kifejti, hogy a fejlettebb nemzet dominanciája a fejletlenebb felett hasznos. Mill nemzetállam-koncepciójának alkalmazását elemzi Will Kymlicka. In *Multicultural Citizenship*. Oxford, Clarendon Press, 1995, 52–58. p.

10 Az ellentmondást jól mutatja a németek küzdelme a francia nyelv uralma ellen és a német uralmáért a közép-európai nyelvek felett. Majd az ő küzdelmük a német uralma ellen és a maguk uralmáért szomszédjaik nyelve felett. A nyelvi küzdelem tanulsága nem az emberek nemzeti szabadsága, az államban nem illet meg mindenkit, hanem csak egy adott nyelv használóit.

korokban üldözi, másokban másodrendűvé teszi. Közben pedig mindkettőt helyesnek, igazolhatónak tartja. Lényegük ugyanis azonos: a másik kultúra háttérbe szorításának helyes és igazolható volta. Így a módszer, ahogy ez megtörténik, elsősorban a történelmi helyzet függvénye. Tenni azt helyes, amit a körülmények lehetővé tesznek. Az egyes módszereknek a hatékonyság a mércéje, nem pedig az egyetemes emberi szabadság és egyenlőség.¹¹

Ahol a kettő kiáltoán kerül szembe egymással, ott esetenként többekben ébreszthet részvétet az üldözöttek sorsa. Ám körükben is csak egészen ritkán jelenik meg a nemzeti egyenlőség követelése. Általában az embertelenség ellen emelik fel szavukat. Ez azonban a probléma lényegét nem oldja meg.

Ma látszólag egyszerű megoldást kínál egy újabb nyelv dominanciája: az angolé.

Az anyanyelv és a magas kultúra kapcsolata azonban összetett. Az angol terjedése nem jelenti az anyanyelvi kreativitás megszűntét és feloldódását egyfajta új latinban. Csakhogy ez így már nem egyenlőség. Egyrészt amiatt, mivel az angol anyanyelvűek előnyben vannak a többiekkel szemben. Az angol ugyanis bizonyos mértékig eszköze lehet az elvont gondolkodásnak. Ám az emberi kreativitáshoz óhatatlanul szükséges anyanyelv szerepét nem képes átvenni. A nyelvi vonatkozásokkal bíró műalkotások, de a beszélt nyelv finomságai sem fejezhető ki és érthető meg másik nyelven. A fantázia szárnyalása, régi és új érzések és a bennük gyökerező ötletek akkor nőhetnek magasra, ha van miből táplálkozniuk. A közös kommunikációs eszköz, az angol, illetve más közös nyelvek ismerete nyilvánvalóan kiszélesíti azt a nyilvánosságot, amelyben az emberek eddig éltek. Ám a nemzeti identitás komplex volta miatt nem helyettesítik azt, amit az anyanyelv, az átélte kultúra, a szocietális csoport¹² melege ad. Nem pótolják az anyanyelv melegségét. A hiány érzete természetesen eltérő az egyes egyéneknél, illetve társadalmi csoportoknál. Minden bizonnyal kisebb, enyhébb az olyanok többségénél, akik mindennapjaikban élik meg a nemzetközi kapcsolati világot, és erősebb azoknál, akik nem vagy ritkábban.

Egynél több anyanyelve lehet az embernek, ám bármennyi nem. Ez az emberi adottság adja az emberiség nemzeti sokszínűségének nyelvi alapját. A nemzeti sokszínűség pedig különféle kulturális látásmódot, elképzelést, életmódot kínál, amit a felek kölcsönösen átvehetnek, eltanulhatnak egymástól. Ugyanakkor persze időnként a konfliktusok új terét is megnyitja.

A nemzeti egyetemes értékkelé tételének segítségével el lehetne választani a mások, illetve a másik számára értékeset az értéktelentől és károstól az egyes nemzeti kultúrákban. A felek ugyanis az agresszivitás nemzeti változatát is átvették egymástól,¹³ nem csak a nacionalizmus előremutató elemeit.

11 Thomas Hurka: The Justification of National Partiality. In Robert McKim and Jeff McMahan (eds.): *The Morality of Nationalism*. 135–142. p.

12 Will Kymlicka szerint az ember természetes módon kisebb csoportokba szerveződik, nem pusztán a nagy társadalomba. Will Kymlicka: *Politics in the Vernacular*. Oxford, University Press, 118–130. p.

13 Philip Gleason: Identifying Identity: A Semantic History. In Werner Sollors (ed): *Theories of Ethnicity*. London, 1996, 461. p.

A nemzeti egyetemes értékrendje nélkül azonban nem létezhet európai közbeszéd. Nélküle a köznek ugyanis nincsenek mindenre vonatkoztatható értékrendi szempontjai. Európai közbeszéd híján pedig – ha a korábbinál kevésbé hangoztatottan is – megmarad a nemzetállami szempontok dominanciája. Ebben a szellemi állapotban azonban nem változik az a nézet, hogy a nemzeti nagyság az uralt terület és népesség, illetve a befolyás nagyságával mérhető. A megnyert és elvesztett háborúk értékrendjének legfontosabb szempontja pedig a nemzeti nagyság növelése, illetve megtartása.¹⁴ Ehhez képest alárendelt szempont más emberek nemzeti alávetése.¹⁵

Az együttes nemzeti haladás ideája az EU-ban fontos kérdés ugyan, de továbbra is másodrendű marad, mert nem válik világossá, milyen egyetemes, tehát minden emberre érvényes elvekre épülne. Nélküle pedig az Európai Uniónak sem kell többnek lennie, mint a nemzeti nagyság eszköze. E módon azonban az unió legfontosabb döntései a tagállamok közti erőegyensúly és érdekküzdelen révén születnek. Tehát lassabban, nehezkesebben másokénál.¹⁶ Az egyes döntések helyes, illetve helytelen volta ugyanis az egyes tagállamok nemzeti érdekszűrőjén keresztül fogalmazódik meg.

Csakhogy a nehezkesebb és rosszabb minőségű döntéshozatal végső hatásában nem a nemzeti nagyság eszköze, hanem a nemzeti elmaradás egyik fontos oka. Sőt mi több, számos olyan fontos terület van, amelyekben a jelen körülmények között döntés nem is születhet. Nem úgy az unión kívüli nagy nemzetállamokban. Az unió tagállamai azonban továbbra is a maguk útját járják, gyakran koordinálatlanul, sőt akár egymással szemben is.¹⁷

Korábban a nemzeti nagyság megteremtésének és növelésének elfogadott módja volt a gyarmatosítás. Nemcsak Európán kívül, hanem azon belül is bevett szokásnak számított a nemzetileg alávetett területek erőforrásainak elszívása a nemzetileg lojálisnak tekintettek javára. Ez a machiavellizmus lehetővé tette, hogy a népesség számotvető részében az uralkodó csoporthoz tartozás érzését keltsék. A domináns nemzethez tartozó többnek tarthatta magát attól, aki más volt. Akkor is, ha maga az alsó, a másik pedig felsőbb osztályokhoz tartozott. Ezt ugyanis az állam támogatásával tehette.

A másik élmény a tömeghadseregek háborúinak élménye, amelyeket így nemzeti háborúkká lehetett nyilvánítani. A háborúban immár nemcsak a kiváltságos rend harcol, hanem a nép fiaiból álló tömegek. Oliver Cromwell vasbordásai, a francia forradalmi sereg hatékonyabbak voltak, mind a nemesség csapatai. A huszadik század teljes mozgósítása teszi fel a koronát erre a hadszervezési módszerre. A tömeghadseregek háborúinak immár nemcsak a pusztító élménye marad meg, hanem a részvétel tapasztalata is. A győzelmek és vereségek váltakozása, katonadalok, kitüntetések, sebesülé-

14 Ez az örökség már a modern nacionalizmus kialakulását közvetlenül megelőző eseménysort is jellemzi. Mark Greengrass: *Christendom destroyed Europe 1517–1648*. Penguin books, 2014.

15 F.M. Barnard: *Self-Direction and Political Legitimacy – Rousseau and Herder*. Oxford, Clarendon Press, 1988.

16 Marján Attila szerint Európa továbbra is függő viszonyban marad. Marján Attila: *Európa sorsa*. Budapest, HVG Kiadó, 2007, 154. p.

17 Ez a különutasság a legvéresebb következményekkel Jugoszlávia felbomlása során járt.

sek, hősöknek nyilvánított esettek, akkor is, ha a háború célja a hódítás, mind-mind azt igazolták, hogy nemzetek harcolnak egymás ellen.

Az első világháború vége nem okozott törést ebben a felfogásban.¹⁸ Az európai nemzetek közti szembenállás nem gyengült, sőt. Egyben a nemzeti nagyság elvének mentén állandósult a törekvés a világ minél nagyobb részének uralására. A „nagy háború” megroppantja Európa nagyhatalmainak hegemoniáját.¹⁹ Majd a második világháborút követő időszak már a nyugat-európai országok gyarmatbirodalmainak végét és másodrendű hatalommá válásukat jelenti. Egyben az a felfogás is gyengül, hogy joguk van a gyarmatosításra. A hatvanas évek kritikái az európai népek felsőbbrendűség eszméjét is kikezdi. Megjelenik ugyanis a kulturális egyenértékűség gondolata. Különösen fontos a rasszizmus kritikájának felerősödése, minthogy az eszme nem Németországban, hanem a gyarmatosító európai hatalmakban születik, kiegészítve, kiterjesztve és erősítve az Európán belüli nemzeti agresszió jogának elvét. Ezzel párhuzamosan az európai egyesülés folyamata is megkezdődik. Ám a politikai közösség alapját, az európai politikai identitást az előbbi kritikák nem teremtik meg.

A modern állam polgárainak állampolgári identitása nem egy, hanem több komponensből áll.²⁰ Mindenképpen szem előtt kell tartanunk, hogy az egyes eszmeáramlatok meghatározásai absztrakciók. (A konzervatívoké is.) Az ember nemcsak szabadságszerető, vagy éppen egyenlőségre vágó, illetve hagyománykövető lény, hanem mindegyik. Sőt e lényegjellemzéseken belül is léteznek irányzatok és árnyalatok, amelyek ha színvonalasak, akkor maguk is a létező emberit jellemzik, sőt akár formálják, alkotják.

Ezért az európai összetartozás koncepciójába a politika többféle felfogásának bele kell férnie. Mögötte pedig különféle társadalomfelfogásoknak, és végső soron emberképnek. A modern nemzetállam sem egyetlen felfogás kizárólagos érvényességére épült. Sokkal inkább több felfogás egyensúlyára és számos tézisük kombinációjára. Azt a tényt, hogy többször súlyos konfliktusok, forradalmak, sőt az egyes államok fegyveres harcai nyomán alakultak ki az egyes kombinációk, nem kell megkerülhetetlen törvénynek tekintenünk.

Európa hanyatlása éppen néhány rossz kombináció következménye. Ám ez nem hátráltathatja a szándékot, hogy az eddigiekből tanulva, az EU megelőzze az újabb pusztító összecsapásokat. Az európaiak nem voltak és nem is lehetnek egyfélék. Az új európai identitásnak, az egyes felfogások közti párbeszédet, sőt adott esetben a versenyt kell ösztönöznie, ám semmiképpen sem a másik megsemmisítését célzó küzdelmet, harcot, háborút. Helyet kell benne kapnia mindegyik jelentős politikai eszmeáramlatnak, és az új polgári identitásnak nem lehet a célja valamelyikük végleges diadala a többiek felett.

18 Robert Gerwarth részletesen kifejti, ahogy az első világháború formális végét követően tovább folytatódnak a háborúk Európában, folyamatos instabilitást teremtve. Ebben az időszakban egymás után zajlanak a tömeggyilkosságok és a más nemzetiségűek elűldözése. Lásd: Robert Gerwarth: *Die Besigten. Das blutige Erbe des Ersten Weltkrieges*. München, Siedler Verlag, 2016.

19 Richard Coudenhove-Kalergi erre az észrevétellel építi fel Európa egy új felfogásának szükségességét.

20 Ez az elemzés sem veszi számba mindegyiket.

Ezért a legfontosabb hatalmi kérdésnek nem úgy kellene hangoznia, hogy miként győzhetnek az adott eszmeáramlat hívei a többiek felett az Európai Unió ilyen vagy olyan felfogását használva, hanem úgy kell feltennünk a kérdést, hogy melyek azok a pontok, amelyekben az egyes eszmeáramlatok közel kerülhetnek egymáshoz az európai identitás kérdésében. Hol alakítható ki az a tér, ahol hatékony párbeszédre és együttműködésre nyílik mód? Méghozzá oly módon, hogy az Európai Unió polgárainak nemzeti sokszínűsége ne akadályozza, hanem segítse legyen politikai közösségük működésének. Olyannyira, hogy politikai közösségük működése a maga nemzeti sokszínűségében hatékonyabb legyen, mind a homogén nemzetállamoké. A globális verseny ugyanis nem engedi meg a hatékonyság alacsonyabb mércéjét.

Ehhez azonban számos új, illetve újonnan értelmezett értékre és eljárásra van szükség.

Ezek kimunkálása nyilvánvalóan nem lehetséges egyetlen tanulmányon belül. Néhány eleme azonban kifejthető.

Európának ma abból az állapotból kellene továbblépnie, aminek egyszerre köszönheti az elmúlt négy száz év világviszonylatban kiemelkedő sikereit és az utolsó száz esztendő válságidőszakát és a lemaradást. Ez a társadalmi és politikai állapot pedig a modern európai nemzetállam. Ám a továbblépés szándéka nem jelentheti a korszak teljes elvetését. A felvilágosodás tévedését, amellyel „sötét középkornak” nevezte azt a történelmi időszakot, amelyet meghaladni kívánt, nem szabad megismételni. Az európai nemzetállamok kora semmiképpen sem minősíthető olyan időszaknak, amelyekben a visszamaradottság, a „sötétség” uralkodott. A modernitás kora ez, ám világosan meg kell látnunk belső ellentmondásait. A közelmúlt értékeinek megbecsülése azonban a változtatás felszínességét sem jelentheti. Mostanáig ugyanis nem történt sokkal több. Nemcsak az értékek megtartására, hanem mellettük új, azaz eddig nem volt alapokra is szükség van.

Ehhez pedig megint erős szándék, méghozzá nemcsak politikai, hanem ösztársadalmi szándék kell. Az ilyen szándék történelme során már többször megsegítette Európa országait és általuk a kontinens nyugati részét. Ám ehhez el kellene döntenie, hogy ismét a világ legfejlettebb régiójává kíván-e válni, vagy megbékél a fokozatos lemaradásával. Ha ismét a legfejlettebb akar lenni, akkor mindenekelőtt azzal kell határozottan szembenéznie, hogy immár nem az, és az idő múltával pozíciói tovább romlanak. A határozott szembenézés mindenekelőtt a lemaradás okaival, egészen pontosan nemcsak a helyi, hanem az összeurópai okaival való szembenézést jelenti. Majd bátorságot és elszántságot kell gyűjtenie magából a mostanra problémává nőtt sajátosságok eltávolítására, megváltoztatására. S végül el kell szánnia magát a számos eddig nem volt elemet is tartalmazó új rend felépítésére, kipróbálására, majd kijavítására, fejlesztésére. Európa többször is vállalkozott az ilyen kísérletre. Ismét itt van az ennek az ideje.

A nemzeti identitás nem csak a polgári társadalom racionális felfogásából eredt. Sőt, annak alapjai sokkal inkább egyetemes emberi értékekre épültek. Ma is ez az egyik gyengéje annak a felfogásnak, amelyik az európai politikai egységet pusztán az univerzális emberi jogok és a liberális demokrácia alkotmányos eszméjére szeretné építeni.²¹ Európának nem elég az egyetemes emberi értékeket magáénak vallania,

21 Jürgen Habermas: *Zur Verfassung Europas*. Berlin, Suhrkamp, 2011, 75–80. p.

hanem sajátosan európainak is kell maradnia. Hiszen nem az utolsó évszázadban született.²² Sajátosságai nélkül önmaga számára sem lesz világos, hogy mi is valójában. Saját polgárai nem fogják tudni és érezni, hogy európaiként kik és mik ők a világ sokféleségében.

Ami ebben a helyzetben megmarad, az a korábbi nemzeti identitásuk. Jellegeből eredően azzal együtt, ami Európa problémáit okozza. Ez az ellentmondás az egyik oka az absztrakt, pusztán emberi jogi európai identitás ugyancsak mérsékelt sikerének. Az elképzelést persze nem szabad lebecsülni. Nyilvánvaló, hogy éppen Európa az a hely, ahol az emberi jogok eszméjének és az alkotmányos demokráciának központi szerepet kell játszania az emberek európaiságában. De nem az egyedülit.²³ Egyébként most sem lesz képes feloldani azt az ellentmondást, ami a felvilágosodás óta közte és a nemzet-állam eszméje közt feszül.

Az európaiság sajátosságainak, legalább az utalások szintjén az Európai Unió legfontosabb dokumentumaiban is helyet kell kapniuk. Ha önazonosságuk legfontosabb alkotóelemeiben alkotmányos egyetértést szeretnének az európaiak, és alkotmányos hagyományaik alapján nem nagyon akarhatnak mást, akkor akár olyan értékeknek is, amelyek az egyes politikai eszmeáramlatok számára kulcsfontosságúak. A köztük lévő természetes konfliktusok – hiszen azok a pluralizmus lényegéből erednek – megoldását nem az az eddig uralkodó stratégia adja, hogy közös dokumentumaikból mindazt kihagyják, amit valamelyik fél nem tekint saját alapértékének. Ennek eredménye ugyanis az általánosság olyan szintje, hogy az alig mond valamit az egyszerű polgár számára. Inkább azzal kellene próbálkozni, hogy a közösen vallott értékek mellett azok is helyet kapnak, amelyeket az egyes felek a saját szempontjukból különösen fontosnak tartanak. A határ ebben az esetben ott húzódik, hogy nem törekedhetnek kizárólagosságra, azaz nem fenyegethetik a többi szabad megvallását és képviselését. Ehhez azonban nem elég megvallani őket, hanem eddigi értelmezési és alkalmazási történelmük ellentmondásaival is szembe kell nézni nyíltan és nyilvánosan.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a modern államot politikailag nem egy, hanem mindegyik releváns politikai eszmeáramlat alkotja. Alapértékeik együtt adják az EU alapértékeit. Ott is, ahol egybecsengenek, ott is, ahol kombinálhatóak, és ami különösen fontos, ott is, ahol versengenek. Ez a verseny az európai szellemi fejlődés motorja volt, ha meg lehetett szabadítani a hatalmi erőszaktól. Ám pusztított, ha nem. Egymással szembeni erőszakelemeiktől tehát Európának meg kell szabadulnia. Mindegyik releváns eszmeáramlat kínál erre módszertani megoldást. Az Európai Unió eddigi gyakorlata mutatja, hogy a megoldások alkalmazhatóak. Ugyanakkor a kritikájuknak tartalmaznia kellene az egyetemes szempontokat.

A nemzeti sajátosságok elismerése jelenleg a közös szempontok alapján történő kritika nélküli elismerést jelenti. Tulajdonképpen azt, hogy amennyiben a liberális demokrácia minimális feltételeinek megfelel az ország, akkor a többiek nem firtatják

22 Jacques Le Goff: *Die Geburt Europas im Mittelalter*. München, Verlag C.H.Beck, 2004.

23 A kulturális pluralizmus és multikulturalizmus kapcsolatának új elképzelését kínálja Bhikhu Parekh: *Rethinking Multiculturalism*. New York, Palgrave MacMillan, 2006, 126–136. p.

nemzetfelfogását. Lehet a más nemzetiségűeket elnyomó, nacionális demokrácia, lehet ambivalens, sőt egyenesen tisztázatlan, több kényes kérdés elhallgatására épülő viszonya a huszadik század diktatúráihoz. És persze saját nemzeti nagyságának képét is megrajzolhatja mások alávetésével.²⁴ Az egykor alávetettek most az unió további tagjai, illetve leszármazottaikként polgárai is lehetnek. És teheti ezt oly módon, hogy egyszerre interpretálja nemzeti nagyságként országa sikeres hódításait, és igazságtalan elnyomásként a maga meghódítottágát. Amivel a saját nemzeti érdekét mindenek fölé helyezi.

Ez az állapot folyamatos belső feszültséget eredményez az EU-n belül. A jelen körülmények között a felek legfeljebb hallgatnak róla, nehogy elmérgesedjen. Megszüntetni, jobban mondva meghaladni az unió mostani állapotában azonban nem lehet. Csakhogy a döntéshozatal a jelen körülmények közt lelassul, sőt néhol elakad a sokféle nemzeti érdekeknek deklarált ország- és kormánycél felsőbbrendűségének szövevényében. A következmény pedig az, hogy az EU egésze lassabban, nehezkesebben dönt mint azok az országok, amelyekkel versenyeznie kell.²⁵

A gondolkodásmód az Európai Unió előtti időszakból ered, és az unióba is átcsorgott. Meghaladásához azonban elsősorban a gondolkodásmódnak kellene megváltoznia. Nélküle az esetleges új központosított intézményrendszer is a régi értékek mentén fog működni nem gyengítve, hanem alighanem erősítve az említett ellentmondást. Ahhoz, hogy az érintett országok közösen válasszák ki az őket képviselőket, tehát hogy a másik ország polgáráról is döntsenek, ahhoz elsősorban olyan értékrendi alapokra volna szükségük, amelyekre építve ezt megtehetnék. Amelyekre építve elvárhatnák, és praktikusán is számolhatnának vele, hogy a kiválasztott személy őket, az ő sajátosságait is képviseli. Ám ehhez értéknek, nem pedig veszélyforrásnak kellene tartaniuk egymást. Akkor is, ha szomszéd országról és szomszéd nemzetéről van szó, olyanról, amelyiktől ez ideig évszázados konfliktusok és e konfliktusok mai képe választja el őket.

Ehhez azonban képessé kell válniuk arra, hogy kritikusan szemléljék a máig érő múltat, és nemcsak a másik felet, hanem ugyanúgy saját nemzetüket is benne. És fel tudják ismerni azt, ami segíti őket a fejlődésben. Mindehhez a nacionalizmus eddigi válfajainak univerzális elvekre épülő kritikájára, valamint a másik nemzeti kultúra, kultúrák ismeretére volna szükség.

Mivel Európa államainak határait csak a legritkább esetben vonták meg a nép akaratára alapján, ezért az egyes országok vezetői és gyakran a nyilvánosság nagy része fél

²⁴ John Dunn: *Western Political Theory in the Face of the Future*. Cambridge University Press, Canto edition, 1993, 62–64. p.

²⁵ A nemzetállami érdekfelfogás erejét jól mutatja az Európai Bizottság 28 tagja. Világosan demonstrálja, hogy a tagállamok számára a közvetlen befolyásuk fontosabb, mind a bizottság lehető legjobb működéséhez szükséges szerkezet. Feltételezik, hogy a kisebb létszámú testületben a bennlévők a benn nem lévők kárára és nem a javukra döntenének. Lehetőségeket és erőforrásokat vennének és vonnának el tőlük a maguk javára. Tehát az uralmuk alá hajtánák őket, még ha csak időlegesen is. Ezt pedig csak erőegyensúllyal, tehát a bizottságban való közvetlen részvétellel lehet kiegyensúlyozni.

szembenézni az ebből fakadó legfontosabb ellentmondással. Ez az ellentmondás az államhatárok rendi, tehát dinasztikus öröklés, illetve háborús, tehát katonai erőszak alapján történt megrajzolása, valamint a liberális demokrácia azon tétele között feszül, hogy az állam a nép akaratából ered. Ennek, valamint a nemzeti elválasztás mögöttes okának az eredménye az állam nemzeti homogenizálásának szándéka, nemzeti kisebbségek esetén pedig az érintett a szomszédokkal szembeni gyanakvás érzületének fenntartása.

A határok garantálását össze kellene kapcsolni az államok átalakulásával a nemzeti szabadság és egyenlőség államává, azaz nemzeti kisebbségeik nemzeti fejlődését is segítő állammá.

Uniói jogszabályok kellenének a nemzeti kisebbségekről. Ám ezek önmagukban nem segítenek. Mi az, ami magukat a kisebbségeket is mai országaikat tisztelő és becsülő polgáraivá teszi? Hiszen elődeiket gyakran nem saját akaratukból tették kisebbségekké. Mi minden kell ahhoz, hogy megbékéljelek mindazzal, amit nemzetileg megélték? Tehát anyanyelvük háttérbe szorításának, nemzeti méltóságuk megkérdőjelezésének, állampolgári mivoltuk alacsonyabb értékének, gazdasági, kulturális társadalmi életük fékezésének, csonkításának élményével.

Sőt az egészen durva meghurcolásokkal, mint a terror, a kitelepítések?

Nyilvánvalóan elégtételt kellene kapniuk. Világossá kellene tenni a többség előtt, hogy ez nem a nemzeti dicsőség, hanem a sötét múltjuk, esetleg jelenük része. Más emberek nemzeti egyenlőtlensége hasonlatos a korábbi államok által teremtett vallási és rendi egyenlőtlenségekhez. De összevethető azzal is, ha más az emberi lényeket adó jogokat szűkít, sőt megvon az állam egyesektől. Ám ezzel magukat is korlátok közé kell zárniuk. A mások elnyomására alkalmas szabályok és intézmények, az arra specializálódott személyek az ő fejlődésüket is visszafogják. A korábbi korokhoz hasonlóan ők is a nemzeti küzdelem képét kapják az együttműködésé helyett. A nemzeti büszkeségük főként mások rovására nőhet. A nemzeti teljesítmény legértékesebbje a más nemzetekkel szembeni küzdelem sikere.

Gyakran ma is ennek a példái uralják a nép döntő többségének történelempéjét, és így ma is ezek válnak követendő példává. A másokkal szembeni mérce nem az ő nemzeti szabadságuk és egyenlőségük, hanem a nemzeti büszkeség és a nemzeti sértegettség állapota, valamint a nemzeti nagyság vágya.

A nacionalizmus egyik nagy előnye a korábbi szellemi állapottal szemben a magas kultúra popularizálása volt.²⁶ A popularizálást azonban összekapcsolták a nemzeti elválasztással.²⁷ Ezen túljutva lehetne megfeleltetni a csoportos sajátosságokat az egyete-

26 Ernest Gellner szerint ez a folyamat központi jelentőséggel bírt a nacionalizmusok megszületésében. Ernest Gellner: *A nacionalizmus és a komplex társadalmak kétféle kohéziós formája*. In *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995, 199. p., Ernest Gellner: *Nations and nationalism*. Oxford, Blackwell publishers, 1993, 35–38. p.

27 A nemzeti elválasztás azt az értékrendet, eljárásmodokat és intézményrendszert jelenti, amivel a nemzetek vezetői a modern világ rohamosan bővülő emberközi kapcsolatai ellenére is el tudták választani egymástól nemzeteik tagjait.

mes emberi szabadság és egyenlőség elveinek. Itt kapcsolódhatna az ember nemzeti szabadsága az egyetemes emberi szabadsághoz.

Európa mai állapota a fokozatos lemaradás állapota a világ más nagy régiói mögött.²⁸ A nemzeti érdek pedig nem lehet a nemzeti lemaradás, a globalizáció korában különösképpen nem. A lemaradás a mások, az erősebbek befolyása alá kerülést jelenti, azaz az olyannyira hangoztatott nemzeti szuverenitást veszélyezteti.²⁹ Az egyes kis nemzetállamok valós választási lehetősége abban áll, hogy önként egyesülnek-e a nemzeti szabadság és egyenlőség elvei mentén, vagy a gyorsabban fejlődő erősebbek vonják őket lépésről lépésre saját hatalmukba.

Európa nemzeti dilemmájának lényege tehát nem az, hogy megtartják-e saját hagyományos szuverenitásukat, vagy alárendelik magukat az egyesülő Európa hatalmi struktúráinak. A hagyományos nemzeti szuverenitás ugyanis megtarthatatlan a globalizáció korában. Hanem abban áll, hogy Európa nemzeteivel összefogva meghaladják-e korproblémáikat, és új lendületet adnak a kontinens fejlődésének, vagy továbbra is életben tartják azokat az okokat, amik miatt lépésről lépésre elmaradnak a világ más részei mögött.

Európa országai ezer szállal kötődnek egymáshoz és függnek is egymástól.³⁰ Összefonódottságukban nyilvánosan és közösen be kellene ismerniük azt, amit számos adat régóta világosan jelez, nevezetesen, hogy Európa súlya tovább csökken, gyengülése tovább folytatódik a globális versenyben. Minden mélyreható változtatásnak ez az első, és egyben megkerülhetetlen lépése. Aki megteszi ezt a lépést, óriási előnybe kerül azokkal szemben, akik nem, hiszen ő a jövő reménységét kínálja, míg amazok az elmaradás folytatását.

A változtatás egyik alapkérdése a történelemben mindig úgy hangzott, hogy mit kell megőrizni, és mit nem? Ez a kérdés kemény és indulatos vitákhoz vezet. Ám, ezek már termékeny viták lehetnek, hiszen a megújulást, az eddigi állapot meghaladását tűzik ki közös céljukul. Abban végre egyetértés lesz, hogy a jelenlegi állapot immár nem kínál sikeres jövőt. És abban is, hogy sok értékeset, jövőbemutatót tartalmaz. Ez az egyetértés, ha megszületik, elég lehet ahhoz, hogy a viták a felvilágosodás nézetütközéseitől eltérően ne forduljanak erőszakba. A vita felhasználhatja azokat a tapasztalatokat, amelyeket Európa a vallási összeütközések és a felvilágosodás során gyűjtött. Valamint építhet arra a nyilvánvalóan helyes állításra, hogy a globalizáció korában egy újabb az erőforrásokat felemészítő európai összecsapás, esetleg összecsapások sora a siker reményét is elvonná a nemzetközi versenyképesség visszanyerésére. Ám ez ismét a

28 Az Európai Unió legdinamikusabb államainak növekedési üteme nem az unió egészének növekedési üteme.

29 A globalizáció kulturális kihívásait, különösképpen a homogenizálás szándékát elemzi Robert J. Holton. Robert J. Holton: *Globalization and the Nation-State*. London, Mackmillan Press, 1998. 166–172. p. Majd a szándék következményét, a kulturális polarizálódást és a hibriddét válást. Uo. 172–184. p.

30 Már az európai egyesülést szorgalmazó Winston Churchill leszögezte, hogy az egész világ a nemzetek kölcsönös függősége felé halad. Idézi Boris Johnson: *Der Churchill Faktor*. Stuttgart, Klett-Cotta, 2015, 340–341. p.

negatív argumentum, tehát a félelem érve. A félelem pedig sohasem elég a megújuláshoz.

A pozitív argumentum lényege, hogy az új fellendüléshez minden alkotó energiára szükség van. Még hozzá a maga sokféleségében. A felvilágosodás vitái nemcsak egymás elpusztításának szándékában csúcsosodtak ki, hanem az egyes eszmeáramlatok értékrendjének kombinációihoz is vezettek, amelyek újabb és újabb teret nyitottak a fejlődésnek. Ez a tapasztalat elég erős ahhoz, hogy építsen rá az Európa előtt álló időszak.

A nemzetállamok korának eddigi tapasztalatai nyomán, amit semmiképpen sem volna szabad megőrizni, az más emberek nemzeti elnyomása. A rendiség a rabszolgáltatás tulajdonképpeni végét jelentette, a polgári forradalmak mentén megszülető nemzetállamok pedig a rendi elnyomást számolták fel. Az új Európában az ember nemzeti elnyomásának kellene véget vetni. Az államok váljanak több nemzeti csoport államaivá, legyenek azok akár nemzetek akár nemzeti kisebbségek. Mindegyikük nemzeti fejlődését támogatná, nemcsak az egyikét. De többet kellene tennie ennél. Az államoknak nemcsak mindegyikük nemzeti fejlődését kellene támogatnia külön-külön, hanem együttes fejlődésüket is. És ezt az elvet alkalmaznák egymás közti viszonyukra is. Ám ehhez új módszerek és a nemzet megújított felfogása kell.

Ha a mostani folyamat tovább tart, és az európai egyesülés koncepciója globálisan versenyképtelen lesz, Európa lemarad, és ennek okán erőre kapnak régi agresszív nacionalizmusai.³¹ Ennek is globális hatása lenne. Ám ez utóbbi ismét a negatív argumentum része, tehát a félelem érve.

Sokkal fontosabb az előbbi, a pozitív argumentum, a fejlődés érve, és ami belőle következik. Ha ugyanis a kísérlet sikerrel jár, akkor mások számára is például szolgálhat. Az agresszív nacionalizmustól megszabaduló további államszövetségek is kialakulhatnak, kihívást jelentve éppen a nacionális agresszivitást ideológiájukká tevő rezsimek számára. Az egyes országok lakosai láthatnák, hogy van más út, a nemzeti fenyegetés és fenyegetettség állapota nem az egyetlen lehetőség. Megismerkedhetnének azzal a kulturális és politikai magatartással, amelyik a nemzeti sokrétűségből meríti új ötleteit, kezdeményezéseit, esetenként találmányait, szóval nem szűkíti, hanem szélesíti életlehetőségeit. Eközben pedig nem megszabadulni kíván a nemzeti kultúrája, sőt kultúrái örökségétől, hanem fejleszteni akarja, és másokat is segíteni kíván ebben. A nemzeti közeledés nem a másik elnyelését, öröksége, értékei gyengítését, elhallgatását, elfeledtetését, háttérbe szorítását, sőt asszimilálását jelenti, hanem nyílt vállalását, ápolását, fejlesztését.

Az európaiak nemzeti identitásának ebben a viszonyrendszerben a nemzeti számos elemének megtartása mellett olyanok is megjelenéne, amelyek eddig nem léteztek. Ám mindegyikük esetben elmondható, hogy a kettő hagyományos ellentétének feloldása segítené őket. Ha az otthonosság egyben más nemzeti kultúrák sajátjának vallott eredményei megismerésének az érzését is jelenthetné, akkor – az anyanyelvet és a saját világot ugyan nem pótolva – kiterjedhetne az értékes ismeretek olyan megértésé-

---

31 A válságok során mindig megjelenik a régi rend iránti vágy. Az Európai Unió tagállamaiban ez a folyamat megfigyelhető a tagállamok pártrendszerének változásában.

hez, amely a saját otthonosban is megjelenik. Vagy éppen fordítva, a saját nemzeti kultúra teljesítménye tűnik fel a másikban mindegyik fél számára hasznosan, szépen. Az összekapcsolódás közelebb hozna sok mindent, ami benne a sajátot is meglátva sokkal értékesebbnek tűnne. A másik a magunk segítségét jelentené a hagyományos fenyegetettség helyett. S nemcsak az aktuális politikai, avagy gazdasági érdekek okán, hanem mert a felek kultúrája összefonódik³² és számos alapértékükben is megegyeznek.

Ugyanakkor a nemzeti elnyomás negatív történelmét is össze kellene állítani Európában. Beleértve az utolsó időszak elképzeléseit az Európa (esetleg annak egy része) feletti nemzeti dominancia megszerzéséről, illetve Európa felhasználásáról egyik-másik nemzet nagyságának növelése, illetve helyreállítása céljából.

LÁSZLÓ ÖLLÖS

EUROPEAN IDENTITY – A SET OF QUESTIONS

Citizen´s identity in the modern states is made up of several components, not only of a single one. Therefore, the conception of European identity also must integrate several components of political mainstreams. And, behind them, there also must be different interpretations of society, as well as different images of man. The present state of Europe is a state of gradual lagging behind other regions of the world. Staying behind on national level, of course, cannot be a national interest, especially not in the age of globalization. Therefore, the real dilemma of European nations lies not in the maintenance of their traditional sovereignty or in their submission to the European Union. The real dilemma is whether they, standing together, will be able to overcome challenges of this age, or they will keep up the root causes of lagging behind.

³² Max Weber: The nation. In Hutchinson & Smith: *Nationalism*. Oxford–New York, Oxford University Press, 1994, 22. p.